

КРАЄЗНАВСТВО

КЛАПЧУК В.М.

**ОСВІТА НА ГУЦУЛЬЩИНІ
У ХІХ - ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ ст.**

Розвиток освіти на Гуцульщині має свою історію. Малоєфективні школи почали виникати вже наприкінці ХVІІІ ст., найбільшого розвитку шкільництво досягло у першій третині ХХ ст., коли тут діяло понад 100 шкіл.

Розвиток освіти в Гуцульському краї має свою довгу історію. Детальними дослідженнями історії освіти окремих регіонів та населених пунктів Гуцульщини займалось чимало дослідників, насамперед, освітян, проте узагальнюючих матеріалів так і не з'явилося. Великий вклад у вивчення проблеми внесли А.Андрохович, І.Герасимович, Г.Іванюк, М.Іванюк, Н.Калініченко, О.Каськів, М.Клапчук, В.Курищук, М.Максим'юк, Р.Скульський, Б.Ступарик, М.Ткач, Н.Черкач та інші.

Для підготовки статті використано матеріали Центрального державного історичного архіву у Львові, оригінальні документи автора, дані шематизмів з 1828-1932 рр., статистичні довідники, періодичну пресу тощо.

Польща не дбала про освіту гуцулів. Так звані "руські" школи почали виникати самочинно. Із матеріалів церковного перепису 1745 р. відомо, що у Яблунові при міській церкві почала діяти школа, а друга "руська" школа, вірогідно, була відкрита у Кутах¹. Найдавніші відомості про школи у Надвірнянському повіті походять з кінця ХVІІІ ст. Тоді у Делятині в 1787 р. діяла при церкві парафіяльна школа. Учителював у ній Ф.Гумецький, який закінчив середню школу і працював у Делятині гаєвим та інструктором дітей місцевого надлісничого². Навчання велося українською мовою.

Львівська римо-католицька консисторія домоглася в 1784 р. від австро-угорської адміністрації, щоб при кожній парохії Галицької Гуцульщини були відкриті парохіяльні школи. Дяківські школи з'явилися в такому хронологічному порядку³: у Старому Косові (1792), Старих Кутах (1820), Барвінковій, Жаб'єму, Ільцях, Рожнові, Соколівці, Стопчатові, Ферескулі, Шешорах (1821), Брустурах, Річці, Яворові (1824), Білих Ославах, Пневі (1826), Криворівні (1827), Пістині (селі, 1828), Пасічній, Тюдіві (1832), Микуличині (1834), Заріччі, Гриняві, Головах, Перехресному, Рибному, Слобідці, Стебному, Устеріках, Хороцевій (1848), Черганівці (1849), Акрешорі, Бані-Березові, Биткові, Великому Ріжні, Прокураві (1850), Ільцях, Лючі, Малому Ріжні, Слупейці (1852), Хімчині (1858), Спасі (1865), Микитинцях (1866), Горішньому Ясенові (1871).

Дещо покращилися справи у питанні освіти в часи панування Австро-Угорщини. З метою послаблення польського впливу, протиставляючи йому українське населення, австрійський уряд береться за відкриття державних шкіл. Так, державні школи були відкриті в Кутах (1801), Косові (1814). У

Клапчук Володимир Михайлович - кандидат географічних наук, доцент Інституту туризму Прикарпатського національного університету ім.Василя Стефаника

сільській місцевості першими були тривіальні школи в селах Довгополе і Розтоки (1801), у Кобаках (1817), Жаб'єму, Краснолі (1827), Білоберізіці (1845), Яворові (1846) та Старих Кутах (1852).

Навчальні програми обох типів шкіл були приблизно однаковими. Учні навчали читати, писати, рахувати. У державних тривіальних школах дозволялось вести заняття рідною мовою на уроках письма та читання двічі на тиждень. Підручниками служили "Буквар" (1790) та "Читанка" (1786), надруковані у Відні старослов'янською мовою. У парафіяльних школах "підручниками" були Біблія та Псалтир.

У 1828 р. на теренах Станиславського округу функціонували окружна головна школа в Станиславі, головна школа у Бучачі, тривіальні школи у Надвірній, Солотвині, Богородчанах, Тисмениці, Лисці, Монастириськах та Галичі і дівочі школи у Станиславі та Маріямполі. У Коломийській окрузі окружна головна школа знаходилася у Коломиї, головна школа - у Гвіздці, а тривіальні школи - у Кутах, Косові, Довгополі, Пістині, Яблуневі, Снятині, Печеніжині та Городенці⁴.

У 1845 р. було засновано парохіяльну школу у Дорі⁵. В цьому ж документі згадується, що в Надвірнянській парохіяльній школі наглядачем був парох з Ланчина А.Федорович; у Дорі, де мали навчатись 282 дітей, було лише 12 учнів, вчителем був М.Данилевич⁶. У 1848 р. на теренах Станиславщини згадуються окружні головні школи в Станиславі та Коломиї, головні школи - у Станиславі та Бучачі, дівоча школа - у Станиславі⁷.

В 1853 р. у Делятині відкрито тривіальну школу, на утримання якої в 1857 р. виділялось 120 флоренів⁸. Відтак, ця школа згадувалася ще у 1858 р.⁹ До неї, крім українців, стали ходити польські та єврейські діти.

У 1858 р. у Станиславі згадується вища гімназія, народні школи у Бучачі та Станиславі. У головній школі Станислава навчалось 375 учнів, а у дівочій - 79 учениць. Дуже мало дітей навчалось у тривіальних школах. Так, у Богородчанах з 479 потенційних за віком учнів школу відвідувало лише 114, у Надвірній, відповідно, 1098 та 87, тобто лише кожна 12 дитина ходила до школи¹⁰. У Перерослі з 206 дітей шкільного віку школу відвідувало 134, а у Дорі з 282 навчалось лише 12 учнів. Цей показник був найгіршим у Станиславській окрузі¹¹. За даними 1862 р.¹² у Дорі навчались 62 учні та 2 учениці (вчитель - А.Винярський), у Глинках - 53 учні та 6 учениць (вчитель - А.Дмухнович), у Горішньому Майдані - 16 учнів (вчитель - В.Голодчук), у Яблуніці вчителював М.Мервяк.

Одним з учителів делятинської школи в 1874 р. був Т.Кулюбинський¹³, в 1877 р. - С.Іроденко¹⁴, а в 1889 р. - С.Трошенко¹⁵. Хоч учителі делятинської тривіальної школи були здебільшого українського походження, проте з огляду на мішаний склад учнів та широке вживання тодішньою українською інтелігенцією польської мови - вони вчили у школі по-польськи.

У 1874 р. на теренах Делятинщини діяла значна кількість однокласних шкіл, де працювали¹⁶: Добротів - П.Матковський, Дора - Т.Кохановська, Красна - А.Сташинський, Середній Майдан - М.Данилович, Микуличин - Й.Лонкевич, Заріччя - М.Реневич (за іншими даними - Т.Гаврисевич - В.К.). Ці дані доповнені у 1877 р.¹⁷ Вчителями тут працювали: Делятин - С.Іроденко, Яблуніця - Л.Хомяк, Красна - А.Сташинський, Ланчин - Г.Струмінський, Микуличин - Й.Лонкевич, Саджавка - М.Немилович,

Заріччя - М.Реневиц, Добротів - П.Матковський, Дора - Т.Кохановська, Середній Майдан - М.Данилович.

Дещо інші дані маємо з 1884 р.¹⁸: у Делятині працював С.Іроденко, Яблуниці - Д.Петрищук, Красній - А.Янеллі, Ланчині - С.Букоємський, Микуличині - О.Лонкевич, Саджавці - А.Сташинський, Заріччі - М.Реневиц, у Глинках - В.Ратинський. У Добротіві вчителя на той час не було, у Дорі вчителювала Т.Кохановська, а у Верхньому Майдані - Т.Гавриляк.

У 1886 р. у Коломийському повіті функціонувало 36 шкіл, в т.ч. 3 - чотирикласні та 33 - однокласні; у 29 школах навчання велося українською мовою. У Косівському повіті було лише 18 шкіл (2 - чотирикласні, 1 - трикласна та 15 - однокласні), з яких у 14 викладалось українською мовою. На теренах Надвірнянського повіту було 26 шкіл, з яких 4-класна в Надвірній та 2-класна в Делятині (решта шкіл - однокласні). У Надвірній, Делятині і Ланчині навчання велось лише польською мовою, в решті шкіл - українською¹⁹.

Надзвичайно невтішними були статистичні дані щодо освіченості населення Гуцульщини. Так, у тому ж 1887 р., у Коломийському повіті 8,1% населення вміло читати і писати, 1,24% - лише читати, а неосвіченими було аж 90,66%. У Косівському повіті, відповідно, 3,85%, 0,77% та 95,38%. Найгірша ситуація була у Надвірнянському повіті, де ці показники становили - 3,22%, 0,48% та 96,30%. Цей показник був одним з найгірших не лише по Галичині, але й по Австро-Угорщині²⁰.

У 1892 р. згадується, що школа у Делятині отримала власний будинок, мала двох вчителів, які одержували 600 гульденів щорічно.

В 1896 р. у гірській частині Надвірнянського повіту діяло близько 20 шкіл²¹: двохкласна школа у Делятині (директор - А.Сташинський, вчитель - М.Волянська), однокласні школи - у Добротіві (Е.Матковський), Дорі (В.Єзерський), Яблуниці (Я.Дебровицька), Красній (А.Янеллі), Ланчині (Е.Якошинський - тимчасово, К.Пілаш, М.Блок), Лоевій (посада вакантна), Лузі (М.Медвецька - тимчасово), Середньому Майдані і Глинках (К.Ришка), Майдан-Гута (Е.Сташинський), Верхньому Майдані (Ф.Купка - тимчасово), Микуличині (Й.Лонкевич), Білих Ославах (М.Руденський), Чорних Ославах (Т.Лопатинський), Чорному Потоці (посада вакантна), Саджавці (посада вакантна), у Заріччі (М.Фащевський та В.Хромовська). У делятинській єврейській школі директором був Х.Бардах, вчителями М.Шлессінгер та А.Розенберг.

Згідно з австрійським законом 1899 р., діти, які не мали що одягнути, або мешкали далеко від школи, звільнялися від навчання. В цю категорію потрапляла, перш за все, українська дівчора, що жила в убогих закутках на значній відстані від центрів сіл, де знаходилися шкільні класи. До того ж і ті батьки, які мали матеріальну змогу посилати дітей до школи, через свою несвідомість часто воліли платити за невідвідування їхніми дітьми школи значні грошові карі, ніж посилати їх на навчання. Не дивно, що успішність учнів у школі була дуже низькою і в середньому по Надвірнянському повіту у 1886 р. нараховувалось 3,22% населення, що вміло читати й писати польськими буквами²². В українському середовищі письменних було ще менше.

З 1890-1900 рр. є детальні матеріали про делятинське шкільництво. Оскільки в ті часи до школи був великий вплив учнів, зокрема дітей місцевої адміністрації, купецтва, залізничників, делятинський магістрат став робити заходи про відкриття в школі додаткових класів. Дозвіл на це отримано в

1899 р., коли школа стала 4-класною; нею керував директор, а навчали дітей два старші та один молодший вчителі²³. До відома, у 1914 р. тут працювали вже 6 вчителів (К.Микитюк, Б.Будзінська, І.Воронюк, О.Крижанівський, М.Хвалибинська, Е.Ліхтенберг), директором школи був М.Соболевський²⁴.

На кінець XIX ст. припадають дві важливі події у житті дялятинської школи. В 1893 р. відкрито однокласну єврейську приватну школу, фундатором якої був австрійський фінансовий магнат барон Гірш²⁵, а дещо пізніше - однокласні школи на Шевелівці і Гориші з українською мовою навчання. В єврейській школі в 1914 р. вчили 5 вчителів, на Шевелівці - О.Панчук, на Гориші - Г.Хомлецька²⁶. Хоча школи з 1860 р. перейшли під державну опіку, проте утримувались, в основному, за рахунок спеціального місцевого податку. Так, у 1890 р. на утримання школи у Делятині державне намісництво виділяло приблизно 14%, а жителі Делятина - 86% необхідних коштів. Крім того, з невеликих громадських лісів дялятинці давали щорічно по 6 кубічних сажнів дров. У 1895-1908 рр. дялятинська громада мала зібрати для своїх шкіл біля 18000 крон, але було зібрано лише 12000. Про погашення решти суми громада ставила питання перед крайовим правлінням у Львові²⁷.

Роботу шкіл наприкінці XIX ст. - на початку XX ст. підтримували учителі-подвижники, яких австрійські, а потім польські власті посиляли у найвіддаленіші гірські села як політично неблагонадійних. Серед них М.Вахнюк, Л.Гарматій, М.Колцуняк, Б.Заклинський, П.Додек, О.Іванчук, М.Ленерт-Домбровська (М.Підгірянка), І.Устиянович, В.Цюцюра, І.Савків, В.Бундзяк, В.Поліщук, С.Биліцова, С.Король, В.Мацюк, З.Винницький, А.Сальварівський, М.Ломацький, М.Базник, М.Наняк та інші²⁸.

На теренах Надвірнянського повіту у 1880 р. нараховувалось 96,2% неграмотних, у 1890 - 92,7%, а у 1900 - 88,6%²⁹. Це свідчить про те, що певний прогрес на освітянській ниві все ж таки відбувався.

У 1905/1906 навчальному році освітянська нива виглядала так³⁰:

Повіт	Кількість шкіл	Мова викладання, %		Кількість шкіл за кількістю класів					Кількість вчителів
		Укр.	Пол.	1	2	3	4	5-6	
Коломийський	64	82,8	17,2	34	23	-	4	3	116
Косівський	41	87,8	12,2	31	4	-	2	4	45
Надвірнянський	38	84,2	15,8	30	4	-	2	2	37

Окрім загальноосвітніх, на Гуцульщині та Покутті діяли ще й професійні школи. Так, у Коломії у 1893 р. засновано школу деревного промислу, в якій у 1906/1907 навчальному році було 74 учні та 15 вчителів, у 1876 - школу гончарства (28 учнів та 8 вчителів), у 1903 - шевську (31 учень та 3 вчителі), а у 1906 - ветеринарну (11 учнів та 2 вчителі) школи. У Косові з 1882 р. діяла школа ткацтва, в якій у 1906/1907 навчальному році було 26 учнів та 5 вчителів. Освітній рівень школярі могли покращити у відкритій в 1862 р. у Коломії польській (1906/1907 навчальний рік - 685 учнів та 29 вчителів) та пізніше - українській (660 учнів та 25 вчителів) гімназіях³¹.

Детальні дані вдалось знайти за 1910 р.³² Тоді в околицях Делятина функціонували 17 шкіл: Делятинська 4-класна (директор - М.Соболевський,

вчителі - К.Микитюк, Б.Будзінська, М.Соболевська, К.Воронюк, С.Міхцінська, Я.Тротгут), Ланчинська 4-класна (директор - Я.Падолінський, вчителі - М.Явний, Е.Козьолова, М.Вельцман, Я.Меценсеффі), а також однокласні школи у селах Добротів (вчителі - Т.Онищук, О.Крижановський), Дора (Ф.Купка), Ямна (М.Кушнеж), Яремче (Л.Янеллі), Красна (І.Недільський, Л.Бабій, К.Вишиванюк), Лоева (Я.Куніш), Луг (К.Михалевич), Горішній Майдан-Гута (О.Шашкевич), Горішній Майдан (М.Сірецька, В.Треля), Середній Майдан (К.Ришка), Білі Ослави (М.Руденський), Чорні Ослави (С.Рожеєвська), Чорний Потік (І.Сенатович), Татарів (Б.Ноштадт) та Ворохта (Е.Михайлів).

Вже у 1911 р. магістрат Делятина планував у найближчий час приступити до будівництва нової, більшої за розміром школи, але події воєнних років надовго відклали реалізацію задумів.

За даними шематизму 1912 р. на Гуцульщині діяло 69 однокласних, 22 двокласних, 2 трикласні, 6 чотирикласних, 2 п'ятикласні та 4 семикласні школи³³. У Косівському повіті: 2 шестикласні школи з польською мовою навчання у Кутах, 2 п'ятикласні - у Косові (також з польською мовою викладання), 2 чотирикласні - у Кобаках та Старих Кутах, двокласні - у Кутах, Довгопіллі, Москалівці, Розтоках і Тюдові та 23 однокласних; у Надвірнянському - 2 шестикласні школи з польською мовою навчання у Надвірні, 2 чотирикласні - у Делятині та Ланчині, трикласна у Саджавці, двокласні - у Добротіві, Заріччі, Микуличині, решта - однокласні (28, у т.ч. 3 з польською мовою викладання); у Печеніжинському - 2 чотирикласні у Пістині та Сопові, трикласна - у Княждворі, 14 двокласних, з яких 1 - з польською мовою викладання, та 18 однокласних.

У ХІХ ст. Буковинська Гуцульщина була відсталою щодо розвитку освіти. Лише в останній чверті стала розвиватися мережа народних шкіл. Велика заслуга в цьому Ю.Федьковича, який декілька років (1869-1872) був шкільним інспектором у Вижницькому повіті. Його справу продовжили священник Т.Айвеліні та І.Мартинович. Уже в 1895 р. конференція вчителів ухвалила викладати в народних школах лише українською мовою.

Кількість шкіл поступово зростала. В основному, це були одно- та двокласні школи. У Вижницькому повіті на початку ХХ ст. була 41 школа, з них: однокласних - 18, двокласних - 11, три-, п'яти-, шестикласних - по три. Дітей шкільного віку було 7751, з них відвідували школу 5910 хлопчиків і дівчаток. Навчали дітей 101 вчитель і 52 вчителі релігії³⁴.

У 1909 р. було виявлено, що не вистачає шкільних кімнат, багато класів розміщені у найманих будинках селян. Класи переповнені учнями, немає гардеробів. Частина учнів та учителів хворіли на туберкульоз. На повітових зборах 20.11.1910 р. було заявлено, що *“Вільна організація українського учительства на Буковині”* домагається, щоб уряд разом з шкільною краєвою і повітовою радами взялися за будівництво на Вижниччині шкіл. На початку ХХ ст. проводилась цікава робота в читальнях товариства *“Руська бесіда”*, де можна було побачити багатьох вчителів (І.Драгінда та І.Гордійчук з Виженки, П.Проданик та Ю.Леонтин з Іспаса, О.Ждурківська, В.Заварюк, В.Лукуяновича з Мілієва тощо). Значну громадську діяльність у Розтоках з 1905 до 1911 рр. проводив вчитель і письменник Д.Харов'юк, уродженець Харови на Путильщині.

У 1908 р. була відкрита у Вижниці українська гімназія, що дала можливість багатьом учням продовжувати навчання. У ній навчалися не тільки діти з навколишніх сіл Буковинської Гуцульщини, а й з Галичини. Не всі могли потрапити туди через те, що плата становила 15 крон на рік. Завдяки директору А.Климу талановиті діти навчалися безкоштовно. У 1912 р. на кошти, виділені з державної скарбниці і зібрані місцевим населенням, було збудовано бурсу, в якій жили гімназисти з віддалених населених пунктів. Чимало зусиль докладали до навчання професори Д.Лукіянович, С.Лакуста, М.Павлусевич та інші.³⁵

У цих роках у Косівському повіті функціонувало 34 школи, в тому числі 22 однокласні, 5 - двокласних (Хімчин, Тюдів, Москалівка, Довгопілля, Вербоваць), одна трикласна, дві чотирикласні (у Кобаках і Старих Кутах). Навчання в цих школах велось українською мовою. Крім цього, у Косові та в Кутах функціонувало, відповідно, по дві п'ятикласні та шестикласні школи з польською мовою навчання. У Кобаках функціонувала школа з профільним навчанням, а в Москалівці - ткацька школа з польською мовою викладання.

На Жаб'ївщині до Першої світової війни нараховувалось дев'ять шкіл. У той час в кожному великому селі працювала однокласна чи двокласна школа з українською мовою навчання, фінансована, що утримувалася коштом з державного бюджету (статна) або селян (народна). У кожній з цих шкіл працювали один чи два вчителі, залежно від кількості дітей шкільного віку.

У великих населених пунктах, наприклад, у Косові, Кутах, Надвірній, функціонували роздільні (для хлопчиків і дівчат) п'ятикласні чи шестикласні школи. Мова навчання в них була польська. Зокрема, в Косові до 1914 р. було дві 5-класні школи з шестирічним навчальним планом (окремо для хлопчиків та дівчат), державним фінансуванням (статні).

У Кутах у той час функціонували дві роздільні (одна - для хлопчиків, одна для дівчаток) шестикласні школи з польською мовою навчання. Звичайно, що в цих школах вчилися переважно діти польської національності.

В окремих населених пунктах зустрічались школи вищого ступеня, ніж одно- чи двокласні, з українською мовою навчання. Наприклад, у Старих Кутах працювала 4-класна державна школа з українською мовою навчання, в Кобаках функціонувала 4-класна школа з додатковим рільничим курсом (тепер ми б її назвали школою з профільним навчанням з рільництва - В.К.). Таких шкіл було мало. У Москалівці ще працювала ткацька школа, але мова навчання в ній була польська. Тому ткацької майстерності навчалися в цій школі польські діти.

Переважає більшість шкіл, що діяли тоді в селах Галицької Гуцульщини (та й не тільки в ній, а й в інших селах Східної Галичини), давали елементарну освіту. Після їх закінчення діти ледве могли прочитати друкований текст, написати своє прізвище. Тільки окремі з них, здібніші, вміли краще писати і рахувати.

Тому більшість населення краю було малограмотним. А у селах теперішнього Верховинського району панувала суцільна неписьменність. У зв'язку із значною віддаленістю гуцульських осель одна від одної і від школи, сільські діти майже не відвідували шкільні заняття і за один чи, навіть, два роки такого "навчання" майже нічого не засвоювали³⁶.

У 1914 р. у долині Пруту функціонували дві чотирикласні, чотири двокласні, 20 однокласних та 2 приватні школи³⁷: Делятинська 4-класна

(директор - М.Соболевський, вчителі - К.Микитюк, Б.Будзінська, М.Соболевська, К.Воронюк, О.Крижанівський, М.Хвалібінська, Е.Ліхтенбер), Ланчинська 4-класна (директор - Ю.Сірецький, вчителі - М.Сірецька, І.Пилип'як), двокласні школи у Ломаджині (Л.Бабій), Микуличині (С.Чесник, В.Козій), Саджавці (І.Зубаль, М.Зубаль, Н.Кернякевич) та Заріччі (С.Чесниківська, Н.Михалевич, М.Яворська), а також однокласні школи у селах Добротів (вчителі - Т.Онишук, О.Басайчук), Дора (Ф.Купка, Г.Басайчук), Ямна (С.Бавдіш), Яремче (М.Мороз), Красна (З.Кастанович, М.Данилюк, О.Данилюк), Лоева (І.Пхаїк), Луг (Ф.Левицька), Горішній Майдан-Гута (О.Шашкевич), Горішній Майдан (О.Кочмарикевич, Г.Остапчук), Середній Майдан (М.Герєга, Ю.Винницька), Білі Ослави (М.Руденський, М.Стельмахевич), Чорні Ослави (В.Дідич), Чорний Потік (І.Сенатович), Татарів-1 (Б.Ноштадт), Татарів-2 (С.Капітайн), Ворохта (А.Твердохліб), Яблуниця (Ю.Буковецька), Ланчин (С.Міхцінська, Е.Бальдиш), Глинки (К.Ришка, Р.Мариневич), Шевелівка (О.Панчук), Гориш (Г.Хомлецька) та Микуличин-2 (С.Павлик).

Крім того, тут діяли 2 приватні школи: єврейська у Делятині (вчителі - А.Фрідгабер, Е.Шехтель, М.Берляс, Х.Шехтер, М.Шульбаум) та школа при тартаці в Татарові (вчителі - С.Кліх, Л.Юбель).

У листопаді 1918 р. Буковину окупували румунські війська. Політика насильницької румунізації торкнулась насамперед шкіл. Частину їх закрили, а в інших вводилося навчання румунською мовою.

Українську гімназію у Вижниці було закрито. Жителі міста звернулися до міністра освіти Негулеску, але він заявив сенаторові Козакові, що при румунській гімназії буде створено українські класи, а всіх професорів, вигнаних з роботи, буде повернуто назад. У цій гімназії навчалися після закінчення п'ятикласної народної школи. За програмою, що була складена новою владою, у першому класі діти навчались 19 годин на тиждень, у тому числі читання - 6 годин, рахунки - 3 години, землерідна і життєва наука - 3, релігія - 1 година тощо. Мови і письмових вправ навчали на другому році навчання. У п'ятому класі передбачалось 27 годин на тиждень. Перевага надавалася землерідній і життєвій науці та ручним роботам (по 5 годин на тиждень). Гімназійна плата складала 500 леїв на рік. Діти з бідних сімей частково звільнялись від цієї плати, а в разі подання "*свідоцтва про убожество*" не платили зовсім.

Підручники коштували дорого (наприклад, буквар - 30 леїв, читанки для других та третіх класів - 100 леїв). Для порівняння - яйце коштувало 2, а літр молока - 6 леїв.

Наприкінці 1920-х років 40 тисяч батьків з Буковини підписали листа до міністерства освіти Румунії з проханням відкрити школи з українською мовою навчання, але чиновники відмовили. І тоді, у червні 1929 р. селяни почали насильно займати школи і призначати українських учителів (Берегомет, Замостя).

Закарпатська Гуцульщина на початку ХХ ст. входила до складу Австро-Угорщини. Українське шкільництво було занедбаним. Лише у 1895 р. в Рахові була відкрита державна початкова школа із викладанням "*русинської*", тобто української мови. У Ясіні діяла чотирикласна державна школа з угорською мовою навчання та викладанням "*русинської*".

З 1920 р., після розпаду Австро-Угорської імперії, Закарпатська Гуцульщина у складі “Подкарпатської Русі” (згідно з мирним договором у Тріаноні) переходить до Чехословаччини. З цього часу розширились права “русинів” у мовних, шкільних та релігійних питаннях. Демократизація політичного і економічного життя спричинила відкриття товариств “Просвіта”, фундаторами яких були С.Клочурак і В.Климуш³⁸.

Просвітницький рух у краї сприяв збільшенню кількості державних шкіл з українською мовою навчання. У них працювало чимало національно свідомих педагогів. Серед них І.Рознійчук, поетеса М.Божук і її чоловік М.Штефура, народна поетеса М.Кабалюк-Тисянська, В.Романчук та інші. А 27 жовтня 1938 р. пост прем'єр-міністра Карпатської України посів д-р А.Волошин, педагог, автор багатьох підручників.

Після закінчення Першої світової війни боротьба гуцулів за розвиток шкільництва відродилася з новою силою. Тому не дивно, що в період між Першою та Другою світовими війнами шкільна освіта переживала період відродження.

У той час у Косівському повіті функціонувало 12 однокласних шкіл, 11 з яких були двомовними (польсько-українські) і лише 1 - з українською мовою навчання. Двокласних шкіл було 9, трикласних - 4, чотирикласних - 4, п'ятикласна - 1. Всі вони були двомовними. В районі діяли 4 семикласні школи з польською мовою навчання.

На Жаб'ївщині між двома світовими війнами було 20 шкіл. 75% від їхньої загальної кількості становили однокласні школи, решта - двокласні. Тому прогресивна галицька інтелігенція не припиняла боротися за школи з українською мовою навчання.

Декретом польського уряду від 7 лютого 1919 р. вводилася обов'язкова початкова освіта. Відповідно зростає кількість початкових шкіл й у Гуцульському краї, в тому числі і на Надвірнянщині. Так, у 1922/1923 навчальному році їх було вже 60, з них - 2 семикласні, 1 - шестикласна, 3 - трикласних, 15 - двокласних і 37 - однокласних початкових шкіл.

Відповідно до зобов'язань за Ризьким мирним договором 1921 р., Польща мала забезпечити умови для навчання дітей інших національностей, у тому числі й українців, рідною мовою. Це право гарантувалося декларативно. У школах навчання дітей велось польською мовою. Із 60 існуючих у Надвірнянському повіті шкіл з польською мовою навчання було 24.

Після остаточного включення Західної України до складу польської держави, відповідно до рішення Ради послів 1923 р., наступ на українську школу посилювався. Польські власті заявляли, що єдино правильною повноцінною школою повинна бути школа з державною (тобто польською) мовою навчання. Навіть заборонялося вживати слово “український”.

А закон про мову навчання (“закон Грабського”), прийнятий у липні 1924 р., запроваджував навчання дітей польською мовою вже з третього класу в усіх школах. Це призвело до певних змін і в становищі шкіл краю.

У 1925 р. надвірнянські шестикласні школи (для хлопців і дівчат) переросли в семикласні; мова навчання - польська. Делятинська школа стала п'ятикласною. Було 3 чотирикласні школи (Ланчин, Перерісль, Волосів), 4 - трикласні, 11 - двокласних і 34 - однокласних. У Середньому Майдані, де було поселення німецьких колоністів, існувала приватна школа з німецькою мовою навчання. Серед шкіл все більше стає таких, де навчання велось двома

мовами, так званих “утраквістичних шкіл”. Але якщо зважити на те, що українською мовою дозволялося викладати лише ручну працю, малювання і фізкультуру, то, по суті, навчання велося польською мовою. У школах повіту вчителями здебільшого були поляки, які часто не знали української мови, а нерідко ігнорували її. Вони не розуміли дітей, а діти їх. У 1925 р. утраквістичних шкіл було вже 18.

Зі встановленням у Польщі режиму Пілсудського наступ на українську культуру і шкільництво посилюється. У краї стає все менше шкіл з українською мовою навчання. У містах і селах зростає кількість польського населення. Українців було 80,7%, поляків - 11,1%, а євреїв - 8,1%. Проте, з 86 шкіл лише у чотирьох діти вчилися українською мовою, у 18 школах викладання велося повністю польською мовою і 64 були утраквістичними. Продовжувала існувати приватна школа з німецькою мовою викладання і в Середньому Майдані. Середніх і професійних шкіл в повіті не було. Правда, була спроба відкрити приватну гімназію у Надвірній, але, проіснувавши рік, вона закрилася.

На Косівщині влада чинила великий тиск на українське населення, щоб воно вимагало навчання дітей польською мовою. Неслухняним погрожували карними санкціями, штрафами. Учителів-українців переводили на роботу на польські терени, на їх місце присилали поляків. У селах Соколівці та Верхньому Ясеніві не було жодної польської родини, однак у 1927 р. школи в цих місцевостях стали утраквістичними.

Українці наполегливо боролися за відкриття приватної школи у Печеніжині, але, не отримавши бажаного результату, вчителі продовжували проводити з учнями “збірні лекції”, про що поліція 14 вересня 1926 р. повідомляла вищі власті. Зокрема, говорилося, що навчання 57 учнів продовжується в орендованих будинках громадян дев'ятками о 8-й та 12-й годинах щодня по дві години. І це дало свої результати - кураторія Львівського шкільного округу від 26 липня 1927 р. змушена була внаслідок збору підписів під декларацією до міністерства освіти Польщі та вимоги “батьківського комітету” дати дозвіл на офіційне відкриття в Печеніжині приватної школи з українською мовою навчання.

За ініціативою товариства “Рідна школа” число приватних шкіл на Гуцульщині зростало з кожним роком. Їх рідко відкривали з дозволу влади, а частіше - на підставі 213-го параграфу шкільного законодавства, що дозволяв проводити “збірні лекції”, де діти навчалися за гуртковою системою по дев'ять осіб (польська поліція забороняла без дозволу кураторії Львівського шкільного округу навчати дітей групами, більшими ніж 10 осіб).

Тому такими школами довелося користуватись тривалий час³⁹. У такому вигляді існували народні школи в Делятині, Ворохті та Парищі (Надвірнянщина), Грамотному, Шешорах, Прокураві (Косівщина), Ключеві Великому, Ключеві Малому, Княздворі, Космачі, Мишині, Жаб'ю, Годах, Добровідці, Стопчатові, Пилипах, Підгайчиках, Камінці Малій та Жукотині (Коломийщина). Деякі з цих шкіл довго не протримались, внаслідок надмірного тиску адміністративної чи шкільної влади, а деякі тривалий час якнайкраще виконували свої навчальні та виховні завдання, виправдовуючи не тільки своє існування, а й ті жертви, на які спромоглося селянство⁴⁰.

Важливу роль в організації шкільництва на Гуцульщині відіграла преса - педагогічні та дитячі часописи, станові органи українського вчителства.

У Відні в 1921 р. було випущено “*Гуцульську читанку*”, редактором якої був К.Трильовський⁴¹.

В Делятині на початку 1920-х років відкрито семикласну школу з польською мовою навчання. Заборонено навчання українською в Горишській та Шевелівській школах, де все навчання перейшло на польську мову.

У 1925 р. в усіх делятинських школах було 10 класів з загальною площею 385,6 кв.м, але аж 6 класів площею біля 200 кв.м розташовувалися в орендованих приміщеннях. Лише в 1936 р. семирічна школа одержала свій будинок, де вчителювало 15 вчителів, а навчалось 675 учнів⁴².

З уваги на те, що навчання велось польською мовою, в урядовому шовіністичному дусі, до делятинських шкіл ходило небагато дітей української національності. Боротьба за введення української мови викладання не мала успіху. Тому по різних закутках Делятина відкривались українські приватні школи, які діяли тимчасово, так як їх вчителі переслідувались.

Прикладом полонізації маємо учнівський табель успішності за 1926 р. з Микуличинської школи. Проте, деякі вчителі польські бланки все ж заповнювали українською мовою.

У найбільшій школі в 1915-1924 рр. директором був К.Микитюк, в той же час тут вчителювала донька місцевого адвоката і політичного діяча М.Лагодинського - Марія, яка користувалась у жителів містечка великою повагою не лише, як одна з небагатьох українок серед чужонаціонального та ворожого українським масам педагогічного колективу, але й як чутлива вчителька, що переживала за низький освітній рівень місцевого населення та всіма силами намагалася допомогти кожному, хто звертався до неї з проханням. Непогано до української дітвори відносились вчителька М.Фішбах, яку у 1939 р. вибрали делегатом до Національних зборів.

Не можна не згадати, що в делятинській школі у довоєнні роки починав навчання Ф.Павч (1877-1950), який згодом став відомим польським художником, професором Академії мистецтв у Кракові⁴³. Пізніше тут вчився уродженець с.Луг, майбутній лісознавець і професор високих шкіл Польщі Т.Герушинський (1903-1963), який заснував у Кракові і до смерті очолював Лісотехнічний інститут Польської академії наук⁴⁴. З українців, що звернули на себе увагу, у делятинській школі вчилися С.Токарева та В.Обрубанська, які у складі хору під керівництвом Д.Котка в 1920-1930 рр. популяризували українську музичну культуру в Західній Європі та за океаном.

Дані 1925 р. про шкільництво на Делятинщині⁴⁵ показують, що з 20 тутешніх шкіл тільки 5 не мали власних приміщень, навчання проводили 63 педагоги, які навчали 2609 дітей.

Під час підготовки до виборів до парламенту у 1926 р. у Румунії було звернуто увагу на незадоволення населення з приводу навчання румунською мовою, внаслідок чого пропонувалося тимчасово ввести викладання української мови по дві години на тиждень. Та це розпорядження не було втілено в життя, бо навчальний рік закінчувався. Після виборів все залишилося по-старому - українська мова не стала предметом, підручників не було.

У березні 1931 р. почали викладати українською мовою у Волоці. Коли міністр освіти Костанческу дізнався про це, то наказав розпустити комітет місцевої школи, а вчителів, які склали програму, віддати під суд.

Окупантів дуже турбувало, що місцеве населення не вживає їхньої мови. Командир 4-го армійського корпусу генерал Пенеску видав наказ дивізії та всім повітовим префектурам про обов'язкове вживання румунської мови у школах та інших установах. У 1938 р. скорочуються уроки праці і збільшується час вивчення мови пануючої держави. Якщо учень не відвідував школи, його батьків штрафували. Та це нововведення не поліпшило навчально-виховного процесу⁴⁶.

У 1930-х роках у Коломиї введено кабінетне навчання учнів, що було неабияким нововведенням.

За даними шематизму 1932 р.⁴⁷ на Гуцульщині діяло 57 однокласних, 29 двокласних, 9 трикласних, 11 чотирикласних, 4 п'ятикласні та 12 семикласних шкіл. Так, у Надвірнянському повіті вже діяло 4 семикласні школи з польською мовою навчання (Надвірна - 2, Делятин та Ланчин), 1 п'ятикласна у Перерослі, 3 чотирикласні (Білі Ослави, Гвізд, Гориш - з польською мовою викладання), 4 трикласні (Саджавка, Дора, Микуличин - польська, Парище - польська), 8 двокласних та 27 однокласних (в т.ч. 6 - з польською мовою викладання). У Косівському було 6 семикласних шкіл (Косів та Кути - по дві з польською мовою навчання, Кобаки та Старі Кути), 2 чотирикласні у Хімчині та Москалівці, 1 трикласна у Яворові, 9 двокласних та 22 однокласних, а у Печеніжинському - 2 семикласні школи з польською мовою навчання (Печеніжин та Яблунів), 3 п'ятикласні (Княздвір, Великий Ключів та Пістинь - польська мова), 6 чотирикласних (Молодятин, Мишин, Рунгури, Іспас, Сопів, Печеніжин - з польською мовою викладання), 4 трьохкласні (Люча, Слобода Рунгурська, Уторопи, Верб'їж Нижній - польська мова викладання), 12 двокласних та 8 однокласних.

Газета "Правда" писала, що при парохіяльній читальні ім. св.Покрови у Делятині з 10 грудня 1931 р. до 20 лютого 1932 р. читався курс неграмотних, який проводила О.Микитюківна, уродженка Малого Рожена Косівського повіту. В 1935 р. у Дорі відбулись учительські курси. У 1937 р. в Делятині діяла одна 7-класна школа в центрі міста, одна 4-класна - на Гориші та одна 1-класна - у Шевелівці⁴⁸.

Вчительство Делятинщини мало в своєму розпорядженні місця для відпочинку. Одним з таких була Учительська оселя у Ворохті⁴⁹. Під її будівництво у 1924 р. було куплено у о.М.Галущинського 8000 кв.м за ціною 1,5 злотих за 1 кв.м. У 1926-1927 рр. за проектом Л.Левинського було побудовано І.Микитюком дерев'яний будинок.

Протягом 1900-1930 рр. значно зменшився відсоток неграмотних. В цілому по Станіславському воєводству в 1880 рр. нараховувалось 90% неграмотних, в 1921 р. їх стало 46%, а в 1936 - 36,6%⁵⁰. Очевидно, серед українського населення, яке жило в злиднях, неграмотних було набагато більше. Не дивно також, що внаслідок цього, українці, яких у Польщі було 20%, могли мати в університетах та Інститутах лише 6% студентів⁵¹.

У 1938 р., з проголошенням автономії Карпатської України, в Рахові почала діяти українська гімназія. Відкрито гімназію й у Великому Бичкові.

У 1938 р. у результаті Мюнхенської змови відбувся поділ Чехословацької Республіки. Закарпаття знову мало відійти до Угорщини, але свободолюбиві українці думали інакше - утворилася автономна Карпатська Україна. Пост прем'єр-міністра Карпатської України посів д-р А.Волошин. Він був одним

із провідників українства в Закарпатті, фундатором товариства “*Просвіта*”, педагогічну і громадсько-політичну працю поєднував із працею духовного пастиря - він був греко-католицьким священником.

Національно свідомі українські вчителі сприйняли ідею відродження України, самі ставали у ряди борців, творили українську історію. Серед них був і В.Романчук, який народився в Лазіщині, де і розпочав педагогічну діяльність, а також працював у селах Богдан та Ясіня.

У часи проголошення Карпатської України В.Романчук став активним помічником майбутнього Команданта Карпатської Січі Дм.Климуша. Він організував Січ у Ясінях. Пізніше у складі Січі брав участь у боях на Красному Полі під Хустом. Недовго існувала Карпатська Україна, але у справі розбудови шкільництва було зроблено значний поступ. З ініціативи А.Волошина школи поступово переходили на українську мову навчання, вони ставали доступними для різних верств корінного населення краю. У той час започатковано елементи національної школи, основним завданням якої було виховання національно свідомої молоді на засадах християнської моралі. У кінці березня 1939 р. угорські загарбники захопили Карпатську Україну⁵².

На Галицькій Гуцульщині самовіддано працювали численні вчителі-українці, які були водночас і громадськими діячами, і дослідниками краю. Серед яких - Лука Гарматій, який вчителював у Тюдові, Розтоках, Криворівні та Головах, був активним діячем радикальної партії. Крім того, він збирав етнографічні та фольклорні матеріали, які використовували М.Коцюбинський, Г.Хоткевич, В.Гнатюк. Прославилась як письменниця М.Підгірянкa - вчителька М.Ленерт-Домбровська, яка народилася в гуцульському с.Білі Ослави, а навчалася і згодом вчителювала в Уторопах та Рибному. Широку громадську і науково-педагогічну діяльність здійснював у перші роки ХХ ст. Б.Заклинський, який вчителював у Кривому Полі, Жаб'ю, Зеленому, Криворівні, Старих Кутах, Великому Бичкові, Ясіні. Працюючи на Гуцульщині, він видав “*Опис рідного краю*” (1913), “*Всеукраїнський катехизм. Що мусить знати кожний українець?*”. У 1919 р., за часів ЗУНР, разом з Угрином-Безгрішним організував у Косові видавництво “*Довбуш*”, у якому вийшли складені Б.Заклинським підручники “*Букварова читанка*”, “*Читанка для II класу*”, “*Читанка для III класу*”, завданням яких було не лише навчати читати, а й виховувати у дітей почуття національної свідомості й гідності. Організатором читалень “*Просвіти*” на Надвірнянщині на початку ХХ ст. був учитель А.Онищук, який працював у Зелениці. Він написав працю “*Матеріали до гуцульської демонології*”, записав похоронні обряди, легенди й перекази про О.Довбуша. Багато зробили для розвою освіти на Галицькій Гуцульщині за часів австро-угорського та польського панування вчителі - громадські діячі М.Вахнюк, П.Додек, О.Іванчук, І.Устиянович, В.Цюцюра, І.Савків, В.Бундзяк, В.Поліщук, С.Биліцова, С.Король, В.Мацюк, З.Винницький, А.Сальварівський, І.Кузич, М.Трутяк, М.Базник, М.Наняк та інші.⁵³

У школах Закарпаття працювали вчителі, які стали відомими діячами в галузі літератури. На 1930-ті роки припадає педагогічна діяльність І.Рознійчука, що творив під псевдонімом Марка Бараболі. Син лісоруба, народився він у с.Трибушани (нині - Ділове). Патріот Гуцульщини сіяв “*розумне, добре, вічне*” у юні душі горян на Плитоватому та Зимірі (присілки Лазещини), Лазещині, Ясінях. Педагогічна праця поетеси М.Божу збігається

з періодом найвищого злету національного духу. Вона працювала разом із чоловіком М.Штефурою у Рахівській “*горожанській*” школі. Родом вона з Великого Бичкова, де вчилася в народній школі, “*горожанку*” відвідувала в Ясінях, а після закінчення Ужгородської жіночої учительської семінарії вчителювала у школах Закарпаття, в тому числі у Великому Бичкові та Рахові. Педагогічний хист виявила, працюючи в школах Гуцульщини, і М.Кабалюк-Тисянська, яка народилася у Квасах, а працювала у Богдані і Квасах. Твори гуцульської поетеси ввійшли у вінок кращих поетів Закарпаття, її добре знають і в Словаччині (Пряшівщина)⁵⁴.

В умовах австрійської, а згодом румунської окупації на Буковинській Гуцульщині працювали численні педагоги, які поєднували вчительську діяльність із громадською та літературною. Талановитим письменником, просвітителем горян був Д.Харов’юк. Відомими громадськими діячами були А.Клим, М.Іосипенко, М.Павлусевич, І.Дошівник, С.Лакуста, О.Костинюк, Д.Лукіянович, Л.Добрянський та інші⁵⁵.

Така довга історія становлення освіти на Гуцульщині. Звичайно, її не можна вважати дослідженою, адже ще не повністю вдалось охопити архівний матеріал, а матеріали з тогочасних періодичних видань потребують з’ясування та історичних підтверджень. Тому тут є ще поле пошуку для подальших досліджень.

¹Гуцульщина (Короткий довідник). - Снятин: ПрутПринт, 2002. - С.11-14.

²Андрохович А. Історія греко-католицької генеральної духовної семінарії у Львові // Праці греко-католицької Богословської Академії у Львові. - Т.3 - Львів, 1939. - С.6.

³Гуцульщина (Короткий довідник). - С.11-14.

⁴Schematismus des Kronlandes Galizien und Lodomerien für das Jahre 1828. - S.514-515.

⁵Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1858. - S.347.

⁶Ibid. - S.190.

⁷Provinzial-Handbuch der Königreiche Galizien und Lodomerien für das Jahre 1848. - Lemberg, 1848. - S.562-564.

⁸Фонди Надвірнянського райбюро ЗАГС. - Книга записів про смерті в Десятині за 1870-1894 роки.

⁹Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1858. - S.340-341.

¹⁰Ibid. - S.163.

¹¹Ibid. - S.190.

¹²Handbuch des Lemberger Statthaltereigebietes in Galizien für das Jahr 1862. - S.311, 321.

¹³Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi na rok 1874. - S.437.

¹⁴Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi na rok 1877. - S.428.

¹⁵Фонди Надвірнянського райбюро ЗАГС. - Книга записів про смерті в Десятині за 1870-1894 роки.

¹⁶Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi na rok 1874. - S.437.

¹⁷Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi na rok 1877. - S.428.

¹⁸Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi na rok 1884. - S.405.

¹⁹Rocznik statystyki Galicyi. - Lwów, 1887. - Rok I. 1886. - S.82-90.

²⁰Ibid. - Lwów, 1887. - S.21.

²¹Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi na rok 1896. - S.465.

²²Rocznik statystyki Galicyi. - Lwów, 1887. - Rok I. 1886. - S.21.

²³Центральний державний історичний архів України у м.Львів (далі - ЦДІАУЛ). - Ф.165 “Крайовий комітет, м.Львів, 1861-1920”. - Оп.2. - Од.зб.1675 “Справа про заснування народної школи в с.Дора, 1894-1911”. - Арк.1-31.

²⁴Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi na rok 1914. - S.815-816.

²⁵Галичанин. - 1894. - 6 липня.

²⁶Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi na rok 1914. - S.815-816.

- ²⁷ЦДІАУЛ. - Ф.165 "Крайовий комітет, м.Львів, 1861-1920". - Оп.2. - Од.зб.1675 "Справа про заснування народної школи в с.Дора, 1894-1911". - Арк.8-9.
- ²⁸Гуцульщина (Короткий довідник). - С.11-14.
- ²⁹Podręcznik statystyki Galicyi. - Lwów, 1908. - Tom VIII. - Część 1. - S. 33.
- ³⁰Ibid. - S.76-77.
- ³¹Ibid. - S.88-99.
- ³²Szematyzm królestwa Galicyi na rok 1910. - S.689-690.
- ³³Шематизм всего клира греко-католицкой Епархии Станиславской на рокъ Божій 1912. - С.149-157.
- ³⁴Іванюк М., Черкач Н. Освіта Буковинської Гуцульщини // Історія Гуцульщини. - Львів: Логос, 2001. - Т.VI. - С.236.
- ³⁵Там само. - С.237.
- ³⁶Скульський Р., Ступарик Б., Максим'юк М., Курищук В., Калініченко Н., Каськів О. Освіта Галицької Гуцульщини // Історія Гуцульщини. - Львів: Логос, 2001. - Т.VI. - С.226-235.
- ³⁷Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomeryi na rok 1914. - S.815-816.
- ³⁸Гуцульщина (Короткий довідник). - С.11-14.
- ³⁹Скульський Р., Ступарик Б., Максим'юк М., Курищук В., Калініченко Н., Каськів О. Вказ. праця - С.226-235.
- ⁴⁰Герасимович І. Українська школа під польською владою. - Станиславів, 1924. - С.16.
- ⁴¹Скульський Р., Ступарик Б., Максим'юк М., Курищук В., Калініченко Н., Каськів О. Вказ. праця - С.232-233.
- ⁴²Домашній архів Клапчуків (далі - ДАК). - Ф.4 "Установи Делятинщини". - Оп.3. - Од.зб.14 "Учительська оселя "Маковиця" в Ямній в 1920-1930 рр.".
- ⁴³Клапчук В.М., Клапчук М.М. Делятинщина: історико-географічне дослідження. - Делятин: Фоліант, 2007. - 584 с.
- ⁴⁴Sylwan. - 1964. - №6. - S.35-43.
- ⁴⁵ДАК. - Ф.4. - Оп.3. - Од.зб.2.
- ⁴⁶Іванюк М., Черкач Н. Вказ. праця - С.238-239.
- ⁴⁷Шематизм всего клира греко-католицької епархії Станиславівської на рік Божий 1932. - С.101-105.
- ⁴⁸Клапчук В.М., Клапчук М.М. Вказ. праця - 584 с.
- ⁴⁹ДАК. - Ф.4 "Установи Делятинщини". - Оп.3. - Од.зб.14 "Учительська оселя "Маковиця" в Ямній в 1920-1930 рр.".
- ⁵⁰Mały rocznik statystyczny 1938. - Warszawa, 1938. - S.28.
- ⁵¹Ibid. - S.23, 326.
- ⁵²Іванюк Г., Ткач М. Освіта Закарпатської Гуцульщини // Історія Гуцульщини. - Львів: Логос, 2001. - Т.VI. - С.243-248.
- ⁵³Скульський Р., Ступарик Б., Максим'юк М., Курищук В., Калініченко Н., Каськів О. Вказ. праця - С.233-234.
- ⁵⁴Іванюк Г., Ткач М. - Вказ. праця - С.244-245.
- ⁵⁵Іванюк М., Черкач Н. Освіта Буковинської Гуцульщини // Історія Гуцульщини. - С.237.

Клапчук В.М.

Образование на Гуцульщине в XIX - первой трети XX вв.

Развитие образования на Гуцульщине имеет свою историю. Малоэффективные школы начали возникать уже в конце XVIII в., наибольшего развития школьное дело достигло в первой трети XX в., когда тут функционировало более 100 школ.

Klapchuk V.M.

Education in Guzulshyna in XIX - the first third of XX centuries

The development of education in Guzulshyna has its own history. Less effective schools have been already organized at the end of eighteenth century. Schools have been reached the greatest development in the first third of XX century, there were more than one hundred schools.